

Muhamed Mrahorović

U OKRILJU KATALOGA GAZIJINE BIBLIOTEKE

Uvodni osvrt

Od vremena publiciranja prvog kataloga Gazijine biblioteke koji je uradio rahmetli Kasim-ef. Dobrača, navršilo se punih četrdeset godina (maja 1963. g). Posao na bibliotečkoj obradi rukopisa ove renomirane institucije Islamske zajednice u BiH bio mu je povjeren još 1956. godine.

Pionirski rad na izradi kataloga ove biblioteke započinje prof. Mehmed-ef. Handžić davne 1937. godine obradivši ih u cijelosti ili djelomično registrirajući preko dvije hiljade njezinih rukopisa i štampanih orijentalnih djela. Rad rahmetli Handžića od 1950. pa do 1953. godine nastavlja dr. Hazim Šabanović, čiji samo parcijalni rezultati bivaju publicirani u Glasniku VIS-a Islamske vjerske zajednice u godištima od 1950.-1953. g.

Od tih prvih početaka na obradi rukopisa i izradi kataloga pa do danas objavljeno je dvanaest tomova ili svezaka, od kojih je, nažalost, veći dio njih prošao nezapaženo i bez potrebnih prikaza u našoj publicistici.

S obzirom na kulturološki i historijski, znanstveni, općenacionalni i svjetski značaj institucija poput Gazijine biblioteke, njezina rukopisnog blaga, smatrali smo valjanim razlogom na jednom mjestu uraditi za više upotrebljive namjere integralan prikaz svih dvanaest svezaka do danas objavljenih.

Kasim Dobrača predlaže tradicionalnu podjelu znanosti kao mjerilo za tematsku klasifikaciju rukopisa u procesu kataloške obrade, zbog čega je doslovce navodimo:

1. Enciklopedije; 2. Kur'ān; 3. Hadis; 4. Akāid; 5. Dove; 6. Šerijatsko pravo; 7. Etika i propovjedništvo; 8. Misticizam/Tasawwuf; 9. Filozofija; 10. Filologija; 11. Historija i geografija; 12. Medicina i veterinarstvo; 13. Matematika i prirodne znanosti; 14. Razno

Po potrebi glavne grupe su dijeljene na podgrupe, a obrađivane su prema jezicima na kojima su rukopisi nastajali.

Osvrnućemo se u formi kratkih napomena na neke tematske cjeline i temeljna rukopisna djela te njihove komentare, glose i superglose, koja su nastajala kao duhovno-kulturni oblik djelovanja diljem prostranog islamskog svijeta pa i u nas u Bosni pisana ili prepisivana perom naših umnih ljudi u dugom vremenskom razdoblju. Navodimo po nekoliko temeljnih djela iz osnovnih tematskih cjelina:

Enciklopedije:

1. *Mafātih al-'Ulūm* Abdullaha al-Hawarizmija (u. 387./997.) u prijepisu Sayyida Ibrahima al-Qaysariya (u. 1061./1659.);

2. *Miftāh as-Sa'āda wa Mišbāh as-Siyāda* Ahmeda Tašköprüzade (u. 968./1560.).

Prijepisi Mushafa naših Bošnjaka:

Mushaf Fadil-paše Šerifovića; Banjalučki džuzovi i dr.;

Tefsiri - komentari Kur'āna:

1. *Tafsīr Abī al-Layth*, (u. 373./982.) i njegovi komentari;

2. *Ḥaqā'iq at-Tafsīr*, An-Niṣābūrija (u. 468./1075.) i komentari te Begavijev *Ma'ālim...* i komentari; Baidavijev *Anwār at-Tanzil ...* i komentari, a među njima i Ibrahima Mostarca (u. 1138./1725.); pa *Tafsīr al-Ġalālain* i komentari.

Hadiski zbornici: obrađeni su rukopisi *Al-Ġāmi'u aš-Šaḥīḥ* Imama Buharija, *Sunan* Ibn Māġġa, *Šamā'il an-Nabiyyi* Imama Tirmizija i komentari na ova djela.

Islamska teologija: najčešće se pojavljuju rukopisi djela:

1. *Al-Fiq al-Akbar*, Imama Abu Hanife i komentari;

2. *Al-'Aqīda an-Nasafīyya*, Imama Nasafija i Taftazanijevi komentari;

3. *Al-Mawāqifu fī 'Ilm al-Kalām*, 'Adududdina Iġija i komentari Dawāinija i Ğurġānija.

Svezak sadrži još i pregled korišćene literature i izvora, zatim transkripciju, tabelarni pregled rukopisa razvrstanih po jezicima, dopune i ispravke, indeks djela na arapskom, indeks pisaca i štamparske greške.

Pojavu prvog sveska Kataloga popraćen je u ondašnjoj jugoslavenskoj pa i inozemnoj štampi s nepodijeljenim oduševljenjem. Zanimljivo je podsjetiti da je prvi tekst prikaza katalogskog prvijenca publiciran u *Dobrom pastiru*, g. XIII/XIV, svezak I-II, str. 446., 1964. godine.

Naš Taib Okić, također 1964. g. pravi, opširan prikaz ovog sveska u časopisu *Ankara Universitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çilt XII, s posebnim osvrtom na rukopisna djela znamenitih Bošnjaka.

U časopisu *Godišnjak* Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine, g. X, str. 261. 1965. g. Mehmed Mujezinović objavljuje svoj osvrt.

Dr. Hasan Kaleši priređuje značajan kritički prikaz 1965. g. u časopisu *Bibliotekar* Društva bibliotekara SR Srbije, g. XVII, br. 5-6, str. 455-459., ukazavši na neka odstupanja od standardnih principa kataloškog rada.

Zanimljiv je prikaz Mahmuda Traljića publiciran 1967. g. u časopisu *Bibliotekarstvo*, g. XIII, br. 3 str. 89-93., u kome je pobrojao sve institucije u Jugoslaviji koje posjeduju orijentalne zbirke rukopisa.

U austrijskom časopisu *Anatolica* 1969/1970. g., no. III, str. 237-242., naš Ismail Balić publicira izvrstan prikaz prvog sveska i osvrće se na kulturne prilike muslimana u Bosni tokom minulih 400 godina.

Hasan Kaleši objavljuje zatim i drugi prikaz na njemačkom jeziku 1976. g. u njemačkom časopisu *Der Islam*, Band 43, Heft 3, koji izlazi u Berlinu.

Predstavljanje prvog sveska nije izostalo ni u arapskoj publicistici kao npr., u Maroku, međutim naziv časopisa, ime izdavača i pisca teksta prikaza do danas nam nisu poznati.

Nije nam poznato da li su Glasnik i Takvim, nastariji časopisi Islamske zajednice, objavili svoje prikaze o ovom izvanrednom kulturnom događaju.

Svezak II

Drugi svezak Kataloga zbog tehničkih i materijalnih poteškoća pojavio se iz štampe tek 1979. g., šesnaest godina nakon objavljivanja prvog toma, premda je cjelokupan rad na njemu rahmetli Kasim Dobrača priveo kraju 1970. godine. Zahvaljujući finansijskoj podršci ondašnjih Republičkog fonda za naučni rad i Fonda za unapređenje izdavaštva iz Sarajeva te susretljivosti Državne štamparije u Kairu moglo se konačno pristupiti štampanju ovog sveska.

Zanimljivo je podsjetiti da je kataloški obrađenu rukopisnu građu ovog sveska prije njegova publiciranja koristio naš najznačajniji istraživač

kulturne baštine rahmetli Hazim Šabanović tokom pripreme svog enciklopedijskog djela *Književnost BiH muslimana na orijentalnim jezicima* uz saglasnog njegova priređivača.

Drugi svezak sadrži tzv. VI grupu rukopisa, koja tretira oblast islamskog prava (*al-Fiqh*) u najširem pojmovnom smislu. Obrađeni su i rukopisi iz drugih disciplina ili sasvim drugih oblasti, jer su činili integralne tekstove rukopisnih zbirki. Rukopisi su razvrstani u sljedeće cjeline i podcjeline:

1. Uvod u islamsko pravo (*Uṣūl al-Fiqh*);
2. Islamsko pravo (*al-Fiqh*);
3. Pravne decizije (*al-Fatāwā*);
4. Islamsko nasljedno pravo (*al-Farā'id*);
5. Uređenje države i zakona (*Niẓām ad-Dawla wa al-Qawānīn*);
6. Vrhovna državno-policajska kontrola (*al-Ḥisba*) i
7. Postupak pred šerijatskim sudovima (*Ādāb al-Qādī ili aṣṣukūk*).

Građa je razvrstana i po jezičkim oblastima: arapski, turski i perzijski, hronološkim slijedom i po starini nastanka autografa ili prijepisa. Zasebnu cjelinu čine rukopisi nepoznatih autora i prepisivača ili neutvrđenih mjesta nastanka. Svezak sadrži i rukopise od specijalnog značaja glede starosti nastanka i rariteta primjeraka ili pak nepostojanja istih ili sličnih drugdje u svijetu.

U svesku je obrađeno 1160 kodeksa ili 1700 jedinica na 1073 strane.

Sadrži sljedeće priloge: uvod i predgovor na bosanskom, engleskom i arapskom jeziku, uputstva za transkripciju, tabelarni pregled rukopisa, ilustracije, indeksi djela i pisaca, prepisivača, vakifa i mjesta.

Neka ključna djela, njihovi komentari i glose:

1. *Kanz al-Wuṣūl ilā ma'rifa al-uṣūl*, Alia al-Pazdawija (u. 482./1089.) i komentari;
2. *Muntaḥab al-Ḥuṣūl fī šarḥ Muntaḥab al-Uṣūl*, autograf Mustafe Ejubovića Mostarca, poznatog kao Šejh Jujo (u. 1119./1707.);
3. *Fatḥ al-Asrār-Šarḥ al-Mugnī*, autograf našeg Mostarca Šejh-Juje;
4. *Manār al-Anwār* Abu al-Barakat an-Nasafija (u. 710./1310.);
5. *Mir'āt al-Uṣūl-Šarḥ Mirqāt al-Wuṣūl*, mnogo je komentara na osnovno djelo među kojima i našeg Šejh-Juje; i dr.

Svezak III

Ovaj svezak, koji je kataloški obradio, danas već rahmetli Zejnil Fajić, objavljen 1991. g. sadrži tzv. VII grupu rukopisne građe i obuhvaća uglavnom materiju iz oblasti etike i propovjedništva (*al-Aḥlāq wa al-Mawā'iz*).

Slijeden je isti metod razvrstavanja rukopisa po jezičkim oblastima.

Treći svezak sadrži 670 obrađenih kodeksa i preko 1100 jedinica. Djela naših pisaca su potcrtana masnim slovima. Korišćeni su isti bibliografski izvori i ista metodologija kataloške obrade kao i u dva prethodna toma.

Osim standardnih predgovora i uvoda na bosanskom, arapskom i engleskom jeziku u prilogu se pojavljuju i standardni indeksi.

Spomenut ćemo samo nekoliko temeljnih djela, komentara ili glosa koja dominiraju u ovom trećem svesku:

1. *Waṣiyya an-Nabiyy 'alejhi-s-salām ilā emīr al-mu'minīn 'Ali bin Abī Ṭālib*;
2. *Waṣiyya al-Imām al-A'zam Abū Ḥanīfa*;
3. *Šarḥ Waṣiyya al-Imām Abū Ḥanīfa* - Muhammada al-Bartija;
4. *Minhāğ al-'Ābidīn* - Imama Gazalija;
5. *Anīs al-Wā'izīn* - našeg Ahmeda Mujezinovića Mostarca (u. 1090./1679.);

Svezak IV

Kataloški ga je obradio prof. dr. Fehim Nametak, a iz štampe se pojavio, sa zakašnjenjem od sedam godina, 1998. godine. Tokom obrade ispoštovana je metodologija koju je uspostavio rahmetli Kasim Dobrača. Za razliku od prva tri sveska u kojima su dominirali rukopisi arapskog jezičkog područja, u ovom dominiraju rukopisi osmanskog jezika i alhamijado rukopisi Bošnjaka.

U svezak je uvršteno nekoliko prijepisa iz oblasti perzijske klasične književnosti izrazito lijepog rukopisa s umjetničkim unvanima ukrašenih islamskim umjetničkim minijaturama. To su Hafizov *Divan perzijske poezije* i *Sunbulistan* Šejha Šuğā'a, a ovaj drugi u fantastičnom prijepisu našeg pjesnika i kaligrafa Hasana Zijajija Mostarca (u. 1585. g.).

Među najznačajnije autografe obrađene u ovom svesku ubrajaju se: *Ljetopis* (hronika) Mula Mustafe Bašeskije o Sarajevu, autografske zbirke pjesama sarajevskih alhamijado pjesnika Mehmeda M. Guranije, Mehmeda Dž. Čohadžića, Nabije Tuzlaka i Senaije Mostarca te Muhameda Hevaija Uskufija, Abdulvehhaba Ilhamije i Abdurrahmana Sirrije.

Evo još nekoliko ključnih djela ovog sveska:

1. poema *Bānet Su‘ādu*, arapskog pjesnika džahilitsko-ranoislamskog perioda Ka‘b bin Zuhayra (u. 10./631. ili 26./645.) u pohvalu Poslaniku Muhammedu, a.s., i njezini mnogobrojni komentari;

2. poema zvana *Qašida al-Burda*, Šerefuddina Busirija, i njezini komentari;

3. *Maqāmāt al-Ḥarīriyyi*, Abu al-Qāsima al-Ḥaririja al-Bašrija (u. 516./1122.) i komentari;

4. komentari Sururijeva *Ḍulistana*;

5. poeme Ibn Arabija, *Nūniyya* i *Targūmān al-Ašwāq* i komentari.

Od ovog sveska na naslovnoj korici Kataloga zaslužen je udomljena odrednica “bosanskih rukopisa” zbog činjenice da su naši bošnjački književnici osim na orijentalnim jezicima i pismima pisali svoja djela i na maternjem jeziku, adaptiranim arapskim pismom bosančicom.

Priredivač je reducirao informacije o rukopisima, autorima i prepisivačima na način kako se to čini danas u svijetu. Ustupak je pravljen samo glede rukopisa i prijepisa književnika Bošnjaka značajnih za kulturnu historiju Bosne i Hercegovine.

Uvodna riječ Zekiya Yamaniya, Predgovor Mustafe Jahića i Uvod Fehima Nametka pisani su u tri standardna jezika. Svezak sadrži sve indekse i druge priloge kao i prethodna tri kataloga. U obradi korišćena ista bibliografija.

Svezak V

Ovaj svezak Kataloga rukopisa na orijentalnim jezicima, rađen po istoj koncepciji, na bazi iste bibliografije i s istim priložima, kataloški je obradio rahmetli Zejnif Fajić, a štampan je 1999. godine. Sadrži obrađenih 450 kodeksa, odnosno 994 djela u oblastima filozofije i logike, historije i geografije, disputacije i nekih drugih oblasti koje nisu mogle biti mimoidene, budući da su sastavni dio rukopisnih zbirki.

Priličnom broju rukopisa nema traga u dostupnim bibliografijama; dosta ih je bez početka ili kraja, a neki drugi su bez naslova, premda su kompletni. Većem broju rukopisa nije se moglo utvrditi ime autora ili prepisivača, mjesto i godina nastanka ili prijepisa.

Novina u svesku je po prvi put pridodati “indeks djela u transkripciji, pregledu djela po naučnim disciplinama, inventarskim brojevima rukopisa i rednoim brojem Kataloga”.

Nekoliko temeljnih djela:

1. *Risāla fī al-‘išq*, Ibn Sinaa (u. 428./1036.) i njezini komentari;
2. *Ḥikma al-‘ayn*, al-Qazwīnija al-Kātībija i njezini komentari (u. 615./1276.);
3. *Al-Īsāgūḡī* Aṭīruddina al-Abhurija (u. 663./1266.), i mnogobrojni komentari među kojima vrlo značajno mjesto zauzima i komentar našeg Šejh-Juje;
4. *Ar-Risāla aš-Šamsiyya*, Naḡmuddina al-Qazwīnija al-Kātībija, i njezini komentari;
5. *Tahḏīb al-Manṭiq wa al-Kalām*, Mas‘ūda at-Taftazāniya i mnogobrojni komentari, glose i superglose među kojima našeg Mustafe Ejubovića Šejh-Juje zauzima poštovano mjesto;
6. *Muḥāḏara al-Awā‘ili wa Musāmara al-Awābir*, našeg Šejha Ali-dede b. Mustafa al-Bosnawi al-Mostari (u. 1007./1598.) i prijepisi ovog djela;
7. *Ḥadīqa aš-Šuhadā’i*, Mehmeda Fazūlija (u. 910./1505.) i dr.

Svezak VI

Ovaj svezak tretira rukopise nastale uglavnom u oblasti gramatike arapskog i nekoliko djela iz oblasti gramatike turskog i perzijskog jezika. Najveći broj rukopisa u ovoj oblasti je udžbeničke koncepcije i svrhe, ali ima i takvih djela koja nadilaze taj nivo i predstavljaju raritetne primjerke u svijetu ili se, pak, još uvijek ne zna da slični primjerci uopće i postoje izvan Gazijine biblioteke. Kataloški ga je obradio Mustafa Jahić, a publikovan je 1999. godine.

I ovaj svezak sadrži brojna rukopisna djela (autografe i prijepise) naših Bošnjaka, što samo potvrđuje historijsku činjenicu da su naši ljudi plodotvorno participirali u oblastima svih poznatih znanstvenih disciplina na širokim prostorima Osmanske imperije. Djela Bošnjaka dugi niz godina

služila su kao osnovna literatura u procesu ondašnjeg početnog, srednjeg i visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Izdvajamo nekoliko najznačajnijih imena Bošnjaka i njihova široko poznata djela:

1. *Šarḥ al-Kāfiyya* (Komentar djela Ibn Ḥāgiba: *al-Kāfiyya*) Ahmeda Sudije al-Busnawija (u. 1006./1597.);

2. *Al-Fawā'id al-'Abdiyya* Mustafe b. Yūsufa b. Murāda al-Mustārīja Šejh-Juje (u. 1119./1707.) kao komentar gramatičkog djela *Al-Unmūdag fi an-Naḥw* znamenitog Zamahšerija;

3. *Šarḥ al-Miṣbāḥ*, Ibrāhima al-Mustarija Opijača (u. 1138./1725-26.);

4. *Al-Muḥtaṣar fi an-Naḥw*, istog autora;

5. *An-Namliyya fi izḥār al-qawā'id aṣ-šarfiyya wa an-naḥwiyya*, 'Abdulkamāla at-Trawnikiĵa /Travničanin/ (u. 1052./1642,-43.);

6. *Bidāya al-Mubtadī*, Mustafe Čajničanina (u. 1242./1826.).

Sadrži sve priloge kao i u prethodnim svescima.

Svezak VII

Sedmi svezak u obradi Hase Popare i Zejnila Fajića pojavio se iz štampe 2000. godine na desetogodišnjicu jubilarne saradnje između ove Gazi Husrev-begove biblioteke i Jemanijeve fondacije Al-Furqān iz Londona.

Sadrži 548 kodeksnih jedinica, odnosno 873 rukopisna djela iz oblasti stilistike, metrike i rječnika pisanih jednojezički na arapskom, dvojezički ili čak kao trojezička pa i četverojezička cjelina (arapsko-tursko- -perzijsko-bosanski).

Ovaj svezak karakterizira obrada nekoliko najstarijih rukopisa u svijetu ili pak najstarijih prijepisa nastalih još za života ili neposredno poslije smrti autora.

Najstariji autograf jeste treći dio enciklopedijskog djela iz stilistike *Miftāḥ al-'Ulūm* Yusufa as-Sakkakija (u. 626./1228.), dok je nastariji prijepis ovog autografa urađen 972./1564. Po starini obrađenih rukopisa slijedi kompendij na gornje djelo *Talḥiṣ al-Miftāḥ*, koje je uradio Muhammed al-Qazwīnī (u. 739./1338.), a njegov nastariji prijepis pojavljuje se 773./1372-73. Prijepis Qazvinijeva komentara *al-Īdāḥ fi 'ilm al-ma'ānī wa al-bayān* urađen 751./1350. godine u Havarizmu u Iranu.

Među Bošnjacima u oblasti jezika i jezičkih disciplina pored Sudije, Šejh Juje, Opijača, Travničanina i Čajničanina isticali su se još i Hasan Kafija Pruščak komentarima na Qazvinijev prednje spominjani kompendij, Husejn Isbeija Sarajlija komentarom Samarkandijeva djela *Farā'id al-Fawā'id* te Mahmud b. Halil zvani Damad ili Bejazi-zade komentarom na djelo Andalusija *'Arūḍ al-Andalūsi*.

Bosansko-arapsko-turske, bosansko-tursko-perzijske rječnike, nastale na ovim prostorima perom naših ljudi, zacijelo ne posjeduje ni jedna druga biblioteka u svijetu.

I u ovom svesku primijenjena je sva prateća aparatura kao i u do sada objavljenim svescima Kataloga.

Svezak VIII

Osmi svezak Kataloga, koji predstavlja nastavak obrade rukopisne građe u oblasti arapskog jezika i njegovih disciplina, koji je pripremio g. Mustafa Jahić, objavljen je 2000. godine. U ovom slučaju radi se o djelima iz gramatike i sintakse arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih autora.

Ukupan fond obrađenih rukopisnih djela iznosi 503 kodeksa ili 1013 djela. Većina ih je pisana na arapskom jeziku, a zanimljivu pojavu čine rukopisi o arapskom jeziku pisani na bosanskom i pismom arebicom kao i prijevod latinske gramatike na turski jezik.

U ovaj svezak uvršten je i obrađen veći broj neidentificiranih rukopisa različitih tematskih oblasti usljed nepostojanja njihova početka ili kraja, imena prepisivača, mjesta i godine nastanka djela ili njihova prijepisa.

Uobičajena prateća knjiška aparatura i ovdje je u cijelosti zastupljena. Osiguravanje finansijske podrške pokazalo se izuzetnom motivacijom za djelotvorniji rad na katalogiziranju rukopisne građe.

Temeljna djela su:

1. *Al-Maqṣūdu fī at-Taṣrif* - Imama Abu Hanife te njegovi komentari, glose i superglose;
2. *Marāḥ al-Arwāḥ* - Ahmeda b. Alija b. Mas'ūda i komentari;
3. *Muqaddima Abī al-Laiṭ as-Samarqandi* - Abu Lejsa Samarkandija i komentari;
4. *Aš-Šāfiya fī aš-Šarf* - Ğamaluddina al-Ḥāġiba i komentari;
5. *Al-Muqaddima al-Āġurūmiyya* - Aš-Šinhāġiya Ibn Āġurūma i komentari.

Svezak IX

U tematskom okviru svezak predstavlja nastavak obrade rukopisne građe započete sa drugim sveskom, i to onog dijela koji se odnosi na uvod u islamsko pravo (*uṣūl al-fiqh*) i islamsko pravo (*al-fiqh*). Sadrži 551 obrađeni kodeks, donosno ukupno 784 djela. Obrada je vršena prema koncepciji uspostavljenoj već s prvim sveskom Kataloga. Za štampu pripremio ga je hafiz Haso Popara, a objavljen je 2001. godine.

Većina pravnih djela unutar ovog sveska (95%) pripada hanefijskoj pravnoj školi budući da je ta škola prava i pravnih disciplina predstavljala oficijelnu orijentaciju na svim prostorima Osmanske imperije.

Kataloški pripremljena rukopisna djela ovog sveska stoljećima su naširoko izučavana i prepisivana, komentirana i glosirana te su predstavljala konkretnu formu znanstvenog ugleda autora kako u krugovima uleme tako i na dvorovima sultana, paša i vezira.

I ovaj svezak Kataloga karakterizira nekoliko raritetnih primjeraka najstarijih prepisanih rukopisa u svijetu kakav je, npr., prijepis osnovnih djela *Al-Muḥtār li al-Fatwā* i *al-Iḥtiyār li ta'līl al-Muḥtār* autora Abū al-Faḍla al-Mūṣuliya al-Ḥanafīya (599-683./1203-1284.), koji je uradio Burhān as-Samarqandi 691./1292. godine, osam godina nakon autorove smrti.

Katalog sadrži i nekoliko značajnih autografa ili prijepisa djela naših znamenitih Bošnjaka, primjerice Hasana Kafije Pruščaka, Hasana Dumnowija, Mustafe Ejubovića Šejh-Juje, Mustafe Bali-zādea al-Busnevia, Abdulwehhaba Ilhamije, Omera Hume i dr.

Korišćena ista metodologija obrade, ista bibliografija i priložena standardna indeksna aparatura sa uobičajenim tekstovima u prednjem dijelu Kataloga.

Svezak X

Deseti svezak tematski predstavlja nastavak drugog i devetog sveska, a sadrži rukopisna djela iz islamskog prava (*fiqh*) kao osnovne oblasti, zatim iz nasljednog prava (*farā'id*), pravnih decizija (*fatāwā*), pravnih postupaka pred šerijatskim sudovima (*ādāb al-qāḍī*), državnog prava i uređenja države (*nizām ad-dawla wa al-qawānīn*). Štampan je 2002. g., a katalošku obradu proveo je g. Osman Lavić.

Obradeno je 482 kodeksa, odnosno 706 djela svrstanih u 352 naslova standardnom metodologijom obrade. Najstariji rukopis jeste prijepis autografskog djela imama Šafije (u. 507./1113.) pod naslovom *Ḥilya al-‘ulamā’i fī iḥtilāf maḏāhib al-fuqahā’i*, koji je uradio ‘Abdussalām an-Nabrāwī 585./1189. godine, te niže navedena djela zajedno sa njihovim komentarima i glosama:

1. *Al-Hidāya fi al-Fiqh al-Ḥanafī*, Burhanuddina al-Fargāniya (u. 593./1197.);

2. *Al-Muqaddima al-Gaznawiyya*, Ahmeda al-Gaznawiya al-Kāšāniya (u. 593./1197.);

3. *Multaqā al-Abḥur*-Ibrahima al-Halabiya napisano 923./1517. g. (u. 956./1549.) i dr. ; zatim djela bošnjačkih autora, poput:

4. Ahmed al-Mostari (u. 1159./1746.) *zbirke fetvi nazvavši je Durra al-Fatāwā*;

5. Hasan Kafija Pruščak (951.-1025./1544./1616.) s komentarom djela *Fiqh al-Kaydānī*;

6. Hasan ad-Dumnāwī (Duvnjak) s djelom *Mağma‘ al-Ġawāhir* na turskom jeziku;

7. Mustafa Bāli-zāde al-Busnawī s komentarom Nasafijeva djela *Kanz ad-Daqā’iq*;

8. Mustafa Ejubović Šejh-Jujo s djelom o metodama disputacije;

9. Abdulwahhab Ilhāmija s djelima pisanim na bosanskom jeziku pismom arebicom i dr.

Svezak XI

Iz štampe se pojavio 2003. g. upravo na jubilarnu četrdesetu godišnjicu od izlaska iz štampe prvog sveska u pripremi g. Zejnila Fajića.

U okviru 870 kodeksa, odnosno 1265 rukopisnih djela, od kojih je 965 arapskih, 278 turskih, 7 perzijskih i 15 bosanskih, katalog nam nudi rukopise u sljedećim tematskim oblastima:

1. Enciklopedije (*al-Ma‘ārif*),

2. Rukopisni Mushafi i njegovi pojedinačni dijelovi (*al-Mašāḥif wa ağzā’uhu*),

3. Tedžvid (*‘ilm at-Tağwīd*),

4. Melodično recitiranje/učenje Kur'ana (*'ilm al-Qirā'āt*),
5. Komentari Kur'ana (*'ilm tafsīr al-Kur'an*),
6. Sunna i Hadis (*'ulūm al-Ḥadīḥ wa as-Sunna*),
7. Akaid (*'ilm al-'aqīda al-islāmiyya*) i
8. Dove (*al-Ad'iyya*).

Među autorima djela napisanih ili prepisanih u ovom svesku najveći dio pripada arapsko-islamskom krugu, zatim tursko-islamskom, bosansko-islamskom i naposljetku perzijsko-islamskom krugu pisaca.

I u ovom svesku uvrštena su rukopisna djela znamenitih Bošnjaka pisana na orijentalnim jezicima pa i bosanskom, pismom arebicom.

Baudući da je ovaj svezak nadopuna prvom svesku, razumljivo je i sasvim opravdano da g. Fajić koristi identičnu metodologiju obrade, izvore i druge relevantne elemente za katalogiziranje orijentalnih rukopisa.

Svezak XII

U jubilarnoj 2003. godini, odnosno u četvrtoj dekadi od izlaska iz štampe prvog sveska Kataloga arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazijine biblioteke, pojavila se i XII knjiga u obradi i pripremi Mustafe Jahića, direktora ove institucije.

U svesku obrađeno je 379 rukopisa (na 618 strana) iz sljedećih tematskih oblasti:

1. medicina i tradicionalna farmakologija;
2. veterina;
3. matematika;
4. astronomija;
5. astrologija;
6. tajne nauke;
7. ostale različite nauke.

Osim prednje navedenih ova knjiga sadrži i rukopise iz drugih znanstvenih disciplina. Njezina glavna karakteristika pokazuje se u značajnijem prisustvu djela vezanih za Bosnu i Bošnjake, autore ili prepisivače, vlasnike ili vakife što samo potvrđuje historijsku činjenicu da sva ta otkrivena i još neotkrivena, obrađena i još kataloški neobrađena djela, imaju čvrste korijene u prostorima koje su nastanjavali Bošnjaci.

Priredivač XII sveska Kataloga potrudio se priskrbiti mu epitet najkopletnijeg sveska inoviranjem metode katalogiziranja rukopisnog blaga obogaćivanjem standardne prateće aparature novim elementima, koje u ranijim izdanjima kataloga kako u ovoj tako i drugim sličnim institucijama nismo imali priliku susresti.

Na taj način g. Jahić metodu katalogiziranja rukopisa podiže na najvišu znanstvenu razinu potvrđujući time i svoju visoku stručnost i neupitno iskustvo na ovom planu.

Svezak XIII

Gazi Husrev-begova biblioteka pred kraj 2004. g. ubilježila je još jedan izvanredan radni uspjeh publiciranjem trinaestog sveska Kataloga manuskripata pisanih na orijentalnim jezicima. Na taj način je iznjedrila iz svojih nepresušnih riznica bogatog blaga pouzdani vodič svakom znanstveniku-istraživaču koji iskazuje afinitet za izučavanje islamske kulture i civilizacije.

Na obradi orijentalnih rukopisa ovog sveska manirom visprenog zaljubljenika u rukopise, majstora produbljene i svestrane analize, pouzdanog i raskošnog znalca historijskih okvira u kojima su nastajali manuskripti, čudesne intuicije i snalažljivosti, metodom istraživača dominantnog iskustva, radio je hafiz Haso Popara.

Tokom pažljive obrade rukopisa nedvosmislenog historijskog značaja, u nastojanju da ih smjesti u središte općih historijskih i kulturnih prilika, zazirući od svake zavodljive improvizacije, gospodin Popara je bio posvemašnje svjestan da se kroz magičnu prizmu svakog rukopisa prelamaju istovremeno i znanstveno iskustvo i punina senzibiliteta, karakteristike vremena, slike znamenitih pojedinaca i živopisnih osobnosti cijelih naroda, te da on takve konstitutivne elemente rukopisne građe ne smije ostaviti skrivene unutar kaligrafske ljepote rukopisa samog autora ili prepisivača.

Ovaj svezak dominantno sadrži obrađene rukopise iz oblasti islamskog tesavvufa premda nije mogao mimoći ni druge interdisciplinarne koje standardno uključuju različite rukopisne međžmue. U njega je uvršteno 279 rukopisa u 719 djela i 545 naslova od kojih 129 na arapskom, 108 na turskom, 40 na perzijskom i 2 na bosanskom jeziku.

U svezku je obrađeno i nekoliko kapitalnih djela najeminentnijih islamskih znanstvenika i šejhova sufijske gnose, primjerice: Abū Ḥāmida al-Gazālīja (u. 505/1111.), ‘Abdulqādira al-Ġilānīja (u. 561/1167.), Aḥmada ar-Rifā‘īja (u. 578/1182.), Farīduddīna ‘Aṭṭāra (u. 627/1229.), Šihābuddīna as-Suhrawardīja (u. 632/1234.), Muḥyiddīna ibn al-‘Arabīja (u. 638/1240.), Ġalāluddīna ar-Rūmīja (u. 672/1273.), Ṣadruddīna al-Qonawīja (u. 672/1273.), Arslana ad-Dimašqīja (u. 699/1299.), ‘Atā’ullāha al-Iskandarija (u. 709/1309.), ‘Abdulkarīma al-Ġillīja (u. 832/1428), ‘Abdurrahmāna al-Ġāmīja (u. 898/1492.), ‘Abdulwahhāba aš-Ša‘rānīja (u. 973/1565.), Muṣṭafe Šāmīja (u. 1009/1600.), Ismā‘īla al-Brūsawīja (u. 1137/1724.), ‘Abdulganīja an-Nābulusīja (u. 1143/1731.) i dr.

Priređivač je koristio istovjetan metod kataloške obrade i klasifikacije rukopisa, izrade indeksa i ostalih priloga, koja je primijenjena od strane priređivača prvog sveska rahmetli Kasima Dobrače.

Brojne su teškoće sa kojima se priređivač sučeljavao tokom obrade manuskripata uvrštenih u ovaj svezak, među kojima su:

a) *identifikacija rukopisa* zbog nedostatka početka i kraja, nepostojanja imena autora ili prepisivača, oštećenosti teksta ili vinjete s podacima o autorima i sl.,

b) *utvrđivanje tematske oblasti* pojedinih rukopisa budući da su u poznatim kataloškim izvorima u nas i u svijetu ti rukopisi svrstavani čas u jednu čas u drugu tematsku oblast. Poteškoći je doprinosilo i neprecizno razgraničavanje između gnostičkih sufijskih tekstova i onih koji samo analitički ili kritički tretiraju te tekstove iz perspektive drugih znanosti.

Ovdje valja ukazati posebno na nekoliko unikatnih manuskripata, koji su ili autografi ili su pak prepisivani za života njihovih autora ili u neposrednoj vremenskoj distanci:

1. prijepis djela *Ihyā’u ‘ulūmiddīn* Abū Ḥāmida al-Gazālīja iz 500/1106. g. nastao još za života autora, koji je vjerovatno najstariji primjerak u svijetu;

2. prijepis istog djela iz 526/1131. i 562/1166. g. nastali dvadeset i pedeset godina nakon smrti imama Gazalīja;

3. autograf u tri knjige komentara *Mesneviye* na perzijskom jeziku Mustafe Surūrije (u. 969/1562.) g.;

4. autograf djela *Safīna an-Naġāt li al-Wuṣūl ilā tariq ma‘rifa al-Ilāh* Muḥammada b. Maš‘ala b. SIRRĀġA b. Muḥammada ad-Damīrija aš-Šāfi‘ija (u. 1067/1657.).

Također, uputno je ovdje ukazati i na nekoliko značajnih djela naših znamenitih Bošnjaka, koja su zaslužno našla svoje mjesto u ovom svesku priređivača:

- *Kitāb ḥawātīm al-Ḥikam wa ḥall ar-Rumūz wa kašf al-Kunūz* Alidede Bošnjaka, zvanog Šayḥ at-Turba (u. 1007/1597.);

- *Maqāsid-i anwār ‘ayniyya wa arwāḥ-i ṭayyiba-i gaybiyya* Abdullaha Bošnjaka poznatijeg kao Šariḥ al-Fuṣūṣ (u. 1054/1644.);

- *Kitāb tariqāt šūfiyya* Abdussameda Pruščaka (u. 1038/1638.)

I na kraju, uz dužno svekoliko poštovanje kolegi i prijatelju Hafizu Hasi Popari, osjećam potrebu izraziti beskonačnu zahvalnost zaljubljenika knjige, osobito one rukopisne, koja nam čudesnom ljepotom raskriva duh vremena starih klasika, privode u aule njihovih ideja i umova koji su ih proizvodili.

Svezak XIV

Prije davanja u štampu ovog broja Anala privedena je kraju obrada i cjelovite priprema za publiciranje i XIV sveska Kataloga Gazi Husrevbegove biblioteke. Rad na obradi rukopisnog sadržaja u cijelosti je realizirao naš kolega Osman Lavić. Uz razne druge obaveze i referate na kojima i danas radi, gospodin Lavić je uspio kataloški obraditi i pripremiti za štampu X i XIV svezak rukopisa i ponuditi ih na korišćenje široj javnosti i istraživačima orijentalne historijske građe, čime je dao svoj izvanredan doprinos na planu rasvjetljavanja historijskih činjenica u povijesti Bosne osmanskog pa i postosmanskog razdoblja.

Kako sam autor i priređivač ističe, centralna tema obrađene rukopisne građe u Gazijinoj biblioteci pripada širokoj oblasti islamskog prava i njegovih znanstvenih disciplina, koja je i u prethodnim svescima (II, IX i X) u najširem opsegu tretirana, na osnovu čega se nameće zaključak da značajan fond rukopisne građe u Gazinoj biblioteci pripada širokoj oblasti islamskog prava.

Četrnaesti svezak sadrži 468 kodeksa, odnosno 785 djela od kojih je 365 na arapskom, 396 na turskom, 5 na perzijskom i 19 na bosanskom jeziku.

Korišćenjem već davno utvrđene metodologije obrade manuskriptne građe ni u ovom svesku nisu mogle biti izbjegnute standardne poteškoće poput nedostatka identifikacijskih podataka o rukopisima, osjetna oštećenost vlagom, dugotrajnom upotrebom, dotrajalom starošću papira i dr., koje je autor razrješavao uobičajenim isprobanim metodama.

U ovom svesku pojavljuju se prijepisi rukopisnih djela znamenitih muslimanskih autoriteta ne samo arapskih, perzijskih i turskih prepisivača već i bosanskih, koja su registrirana i obrađivana skoro u svakom svesku prethodno publiciranom, što samo govori o popularnosti autora i njihovih djela i na ovim našim prostorima.

Ovdje ćemo navesti samo nekoliko najpoznatijih autora i njihovih djela:

1. *Manār al-Anwār* Abu al-Barakāt an-Nasafiya (u. 710/1310),
2. *Šarḥ Muḥtaṣar al-Muntahā* 'Adududdina al-Īgiya (u. 756/1355) i Ğurġānijeve (u. 816/1413.) glase,
3. *Muqaddima Abu al-Laiṭ fi-ṣ-Ṣalah* (u. 373(282)/983(993), te komentari, glase i super glase,
4. *Muḥtaṣar al-Qudūri* Ahmeda al-Bagdadija (u. 428/1037.),
5. *Wiqāya ar-Riwāya fi Mas'āil al-Hidāyā* Muhammada aš-Šariah (u. 673/1274.) s mnogobrojnim komentarima i glosama,
6. *Munya al-Muṣalli wa Gunya al-Mubtadi* Muhammada al-Kašgarija (u. 705/1305.) s mnogobrojnim komentarima,
7. *Gawāhir al-Fiqh* Tahira al-Hawarizmija (u. 771/1369.) s velikim brojem komentara i glosa,
8. *Al-Fiqh al-Akbar* Abu Hanife (u. 1650/767.), koje je stoljećima prepisivano i komentirano,
9. *Miftāḥ al-Huṣūl li-Mir'āt al-Wuṣūl* Muhammeda Husrawa (u. 885/1480.), a među najznačajnije komentare ubraja se komentar našeg Mustafe Mostarca Šejh-Juje (u. 1119/1707.)

Vjerujemo da će kolektiv Gazijine biblioteke imati zadovoljstvo uskoro predstaviti široj javnosti nekoliko posljednjih svezaka Kataloga na promociji koja će biti upriličena tim povodom.